

ה ע ר ו ת

- 1 הסיעה הוקמה רשמית בסתו 1938, לקראת הבחירות בסניף מפא"י בתל אביב. בבחירות ההן בחרו חברי הסניף באלקטורים ("ועידת צירים") שאמורים היו לקבוע את הרכב מוסדות הסניף ואת נציגו מפא"י במועצת פועלי תל אביב. חוקת מפא"י, כפי שתוקנה במאי 1938 בוועידתה הארצית הרביעית ברחובות, קבעה כי בחירות פנימיות בסניפי המפלגה ייערכו בשיטה היחסית, אם רבע מחברי הסניף ידרשו זאת. בבחירות לוועידת מפא"י החמישית שנערכו במאי 1941, התמודדו שתי סיעות, ב' וג'. האות א' אשר סימלה את מפא"י השלמה לא ניתנה לאף אחד מסיעותיה. על הרכב שתי הרשימות – ראה ארכיון מפלגת העבודה (להלן אמ"ע) 4/1/38. על מערכת הבחירות ראה מ' אביוהר, בראי פדוק, תל אביב 1990, פרק ט"ו.
- 2 שם, פרק י"ד.
- 3 ראיין בע"פ עם דב בן-ירוחם על-ידי אילה דן שפי, מכון לבון, המרכז לתיעוד בעל-פה.
- 4 מ' אביוהר, בראי פדוק, עמ' 300–302.
- 5 ארכיון העבודה (להלן א"ע), מ/250, תיקים זמניים 387, 408, 488, 527, 528.
- 6 המונח action directe היה נפוץ בתנועת הפועלים הצרפתית בראשית המאה הנוכחית, והורם הרעיוני-פוליטי האיגוד מקצועי הסינדיקליסטי דגל בשימוש בו כבשיטת פעולה, שתביא בדרך של הסלמה למהפכה חברתית. גם בארץ, בשנות המצוקה בתקופת בין המלחמות נזכר המונח. אם כי במשמעות שהוגבלה למאבק מקצועי. ראה יומניהם של בן-אהרן, בן-ירוחם. סלודש, קורלנדר ודון, אמ"ע 301, 401.
- 7 ראה ה' גיר, הקיבוץ והחברה, 1923–1933, ירושלים תשמ"ד, פרק י"ד, וכן עבודות דוקטור של ב' כנרי, "דרך הקיבוץ המאוחד כאלטרנטיבה לכיוון דרך ההסתדרות והמדינה – המאבק והשבר", האוניברסיטה העברית 1986, פרק ב', ושל איל כפכפי, "תמורות באידיאולוגיה של הקיבוץ המאוחד, 1944–1954", אוניברסיטת תל אביב 1986, מבוא.
- 8 בסדרת מאמרים "ערעורים על המצב הקיים", שפרסם בדבר, ב"6, 10 ו-12 באפריל 1936, ואשר יצאו לאור ב-1941 כחוברת מטעם מפא"י; ב' כצנלסון, כתבים ז', תל אביב, עמ' 259–301.
- 9 מ' אביוהר (לעיל, הערה 1), עמ' 325–328.
- 10 מ' אביוהר, שם, עמ' 319–322 וכן ב' כנרי (לעיל, הערה 7), עמ' 222–227.
- 11 מ' אביוהר (לעיל, הערה 1), עמ' 320–322.
- 12 מדובר בבחירות לוועידת מפא"י החמישית שהתקיימו ב-4–6 במאי 1941. שם, עמ' 335–340.
- 13 ראה חיבורו של י' גרינברג בספר זה.

- 14 שם.
- 15 ראה דברי רמו וגולדה בישיבת מרכז מפא"י ב־21 בספטמבר 1939. שבויעים לפני פרוץ המלחמה, ב־18 באוגוסט התריע רמו במרכז מפלגתו על ההתמרה הגוברת של המצוקה.
- 16 במרכז מפא"י ב־21 בספטמבר 1939, ארכיון מפלגת העבודה, בית־ברל, (להלן – אמ"ע).
- 17 אמ"ע 4.1.39.
- 18 במרכז מפא"י, 22 בנובמבר 1939.
- 19 שם, 25 באוקטובר 1939.
- 20 ראה יומנם של סלודש וקורלנדר, פעילי איגוד מקצועי במועצת פועלי תל אביב, אמ"ע 401/38.
- 21 בעדותו במשפט חמשת המזכירים בבית־דין משמעותי של מפא"י, (להלן: משפט חמשת המזכירים), אמ"ע 3/41/40. עותק של פרוטוקול המשפט, על מאות עמודיו, נמצא גם בארכיון בן־גוריון.
- 22 כן סיפרה בעדותה, שם, עמ' 351. ראה גם חיבורו של יצחק גרינברג בספר זה.
- 23 ראה מ' אביזוהר (לעיל, הערה 1), עמ' 303–309.
- 24 ראה לעיל הערה 21, וכן עדותו של ירוחם משל.
- 25 שם, עדותה של גילדה.
- 26 במרכז מפא"י, 25 באוקטובר 1939.
- 27 ראה חיבורו של יצחק גרינברג בספר זה.
- 28 מ' אביזוהר (לעיל, הערה 1), עמ' 308.
- 29 היא העלתה את ההצעה במועצת מפא"י ב־19 בדצמבר 1939.
- 30 אמ"ע 4.1.39.
- 31 במרכז מפא"י, 25 באוקטובר 1939.
- 32 ראה משפט חמשת המזכירים, הערה 21 לעיל, עדות יוחנן קושניר.
- 33 שם.
- 34 שם.
- 35 נוסח החזר צורף כנספח לפרוטוקול מזכירות מפא"י, 24 ביוני 1940.
- 36 לתיאור התקרית ראה משפט חמשת המזכירים, עדויותיהם של גולדה, רוניא רבינוביץ, זיאמה אהרונוביץ (ארן) ומרדכי נמירובסקי (נמיר) וכן דברי גולדה במועצת מפא"י ב־14 ביוני 1940.
- 37 במועצת מפא"י ב־15 בדצמבר 1939.
- 38 במזכירות מפא"י, 6 בדצמבר 1939.
- 39 בעדותה הנזכרת בהערה 6 לעיל.
- 40 שם.
- 41 על תפישתו הריכוזית את המפלגה ראה מ' אביזוהר (לעיל, הערה 1) עמ' 334–335, 336. על תפישתו של ברל כצנלסון את המפלגה כמוקד רעיוני־חינוכי ראה שם, עמ' 371–373.
- 42 במרכז מפא"י, 7 בדצמבר 1938.
- 43 ראה דברים שרשם בתאריך הנ"ל ביומן הכיס שלו, עובון ארן, אמ"ע.
- 44 במזכירות מפא"י, 8 בינואר 1944.
- 45 ראה דבריו במועצת מפא"י, 7 במרס 1941, וכן הדיון על תפישתו המפלגתית, הערה 48 לעיל.

מעסקנות פועלים למנהיגות לאומית

- 46 על השלמת מזכירות המפלגה עם המבנה הסייעתי, ועל החלוקה 1/3 : 2/3 - ראה בישיבתה ב־12 בנובמבר 1941.
- 47 מזכירות מפא"י, 8 בינואר 1944.
- 48 במזכירות מפא"י, בתאריך ה'ג', סיפרה גולדה, כי ראשי סיעה ג', יש להניח שהתכוונה לזיאמה אהרונוביץ (ארן) ומרדכי נמירובסקי (נמיר), פנו אליה בהצעה לעמוד בראש רשימתם, ביום האחרון להגשת הרשימות לבחירות הפנימיות.
- 49 בעדותו במשפט חמשת המזכירים.
- 50 נימוק זה העלתה גולדה בדבריה במזכירות מפא"י ב־8 בינואר. היא הסבירה כי המניע הראשי שלה היה סולידריות עם ראשי מועצת פועלי תל אביב, שכן היא ידעה "באיזו אש הם עומדים בבית-ברנר".
- 51 על כך ראה עדות מאוחרת של בן־גוריון, ב־7 בדצמבר 1946, בסיעת האיחוד העולמי בבזל, אמ"ע.
- 52 55% מבעלי זכות ההצבעה השיבו במשאל שהוא בחיוב על סעיף איסור הסיעות במפא"י. 29% הצביעו בדרכים שונות נגד. את האחוז הגבוה של אלה שנמנעו או לא השתתפו במשאל יש לפרש בחלקו כהסתייגות ממהלכו של בן־גוריון, שכן בבחירות לוועידת המפלגה, שהתקיימו במקביל השתתפו 93% (!) מבעלי זכות הבחירה. אמ"ע 13/19/23.
- 53 במזכירות מפא"י, 12 בנובמבר 1941.
- 54 מ' אביזוהר (לעיל, הערה 1), עמ' 341.
- 56 בדיון במועצת מפא"י ב־12 בנובמבר 1941, על אישור רשימת המועמדים של מפא"י לבחירות לוועידת ההסתדרות הגיב רמז על דברי ביקורת נגד ההרכב הסייעתי של הרשימה באומרו: "המפלגה היא גדולה ולכן היא מגוונת." ו"אין אנו יכולים לבטל את ההרכב המגוון".
- 55 מ' אביזוהר (לעיל, הערה 1), עמ' 342 ואילך.
- 56 במזכירות מפא"י, 9 בדצמבר 1942. אולם, כעבור זמן העידה על עצמה כי התנגדה להסדר עם סיעה ב' שהושג בסתו 1942 ביחס למועצת פועלי תל אביב. ראה דבריה במזכירות מפא"י 8 בינואר 1944. ההסכם הוא מנע את פילוג המפלגה בשלהי 1942.
- 57 שם, שם.
- 58 במרכז מפא"י, 14 באפריל 1942.
- 59 ראה ב' כנרי (לעיל, הערה 7). פרק (1)2 "מיעוט בעל תודעה של רוב".
- 60 ראה לעיל, הערה 52.
- 61 מ' אביזוהר (לעיל, הערה 1), עמ' 360-361.
- 62 בישיבת מרכז מפא"י ב־23 בספטמבר 1943.
- 63 בנסיון האחרון למנוע פילוג ("ועדת העשרה") שנעשה בתחילת 1944 אמר בן־גוריון: "הוברר לי שאיננו חברים במפלגה אחת." ארכיון הקיבוץ המאוחד, "שיחת חברים אחרונה": במזכירות מפא"י ב־22 בפברואר 1944 הוא אמר על הפגישה ההיא, שהיא "נגמרה מתוך הרגשה שהעניין נגמר".
- 64 דיוני מרכז מפא"י ב־9 במאי 1944. התנהלו על יסוד ההנחה שהפילוג אכן כבר התרחש, וכי מפא"י תופיע בלי אנשי סיעה ב' בבחירות לאסיפת הנבחרים, שנקבעו לקיץ של אותה השנה.
- 65 ראה בחיבורו של " גרינברג בקובץ זה.

- 66 בין השאר, במרכז מפא"י, 20 ביוני 1944, ובמוכירות המפלגה 5 ימים אחרי כן. הוויכוח על הקמת מסגרות מקצועיות ארציות בתוך ההסתדרות הכללית קיבל משמעות מעשית לקראת הבחירות לוועידת ההסתדרות בקיץ 1944. בן-גוריון נטה לצד אלה שרצו לאפשר לפעילי האיגוד המקצועי התארגנות ארצית, בעיקר בענפי התעשייה, ואילו גולדה ביקשה לשמור על המבנה הקיים, שבו היו הסתדרויות ארציות רק לעובדי צווארון לבן, מורים ופקידים.
- 67 במרכז מפא"י, 10 ביולי 1944.
- 68 בלשכת מפא"י, 1 בפברואר 1944.
- 69 במוכירות מפא"י, 25 ביוני 1944.
- 70 בלשכת מפא"י, 10 בפברואר ו־27 ביוני 1944; מוזכרות מפא"י, 10 בינואר 1945; מרכז מפא"י, 20 ביוני 1944.
- 71 מרכז מפא"י, 15 באוגוסט 1944; מוזכרות מפא"י, 13 בספטמבר 1944, 10 בינואר 1945.
- 72 במוכירות מפא"י, 13 בספטמבר 1944.
- 73 במוכירות מפא"י, 8 בינואר 1944.
- 74 במוכירות מפא"י, 10 בינואר 1945. המוזכרות קבלה את הנמקתה והחליטה ברוב קולות, כי לא תיסע ללונדון.
- 75 במוכירות מפא"י, 2 במאי 1944.
- 76 ראה מבוא לקובץ התעודות מ' אביזוהר וא' בראלי (עורכים), עכשיו או לעולם לא, בית ברל תשמ"ט, עמ' 9-11.
- 77 בוועדה הפוליטית של מפא"י, 23 בפברואר 1946.
- 78 שם, שם.
- 79 בין השאר במועצת מפא"י, 2 באפריל 1946.
- 80 בדבריה הנזכרים בהערה 7.
- 81 בנאומה הנזכר בהערה 9.
- 82 במועצת מפא"י ב־2 באפריל 1946.
- 83 במוכירות מפא"י ב־7 במאי 1946.
- 84 שם.
- 85 במוכירות מפא"י, ב־7 במאי 1946.
- 86 מפא"י קיבלה בארץ ישראל 36% מהקולות ו־28 צירים מתוך 79 שנשלחו לבול; הציונים הכלליים - 4% ו־3 צירים; הדרוויזוניסטים 13.7% ו־11 צירים; השומר-הצעיר 8% ו־10 צירים; התנועה לאחדות-העבודה 12.4% ו־10 צירים; הפועל-המזרחי 9.8% ו־8 צירים; "המזרחי" 2.3% ו־2 צירים; אחרים - 6 צירים.
- 87 מ' אביזוהר, א' בראלי (עורכים), עכשיו או לעולם לא, דיוני מפא"י כשנה האחרונה למגדט הבריטי, ממואות ותעודות, בית ברל תשמ"ט, עמ' 9-10, 13-14, 28.
- 88 ראה מ' אביזוהר, כראי מדוק, אידיאלים חברתיים ולאומיים והשתקפותם בעולמה של מפא"י, תל אביב 1990, עמ' 233-235.
- 89 הקונגרס הציוני העשרים, דין וחשבון סטנוגרפי, עמ' 360.
- 90 ראה ד' בן-גוריון, זכרונות, ד', תל אביב 1974, עמ' 60-63, 129-133, 365-398.
- 91 כנו היתה עמדת שרתוק למן הדיון הראשון במרכז מפא"י, ב־5-6 בפברואר 1937, על האפשרות שהוועדה המלכותית תציע חלוקה.
- 92 ראה שני נאומיו הגדולים על חכנית החלוקה ב־1937. ברל כצנלסון, כתבים,

מעסקנות פועלים למנהיגות לאומית

- י"ב, עמ' 347-373, וכן דברים שאמר הודשים אחדים אחרי כן בארצות-הברית, שם, עמ' 373-381.
- 93 שולמית אליאש, "העמדה הדתית, ציונית ולא ציונית, לתכנית חלוקת ארץ ישראל, תרצ"ז-תרצ"ח, 1937-1938", בתוך מ' אביזוהר ו' פרידמן (עורכים), עיונים בתכניות החלוקה 1937-1947, קריית שדה בוקר 1984, עמ' 58-67.
- 94 ראה דבריה במדור התיעוד בעליפה של ארכיון בן-גוריון. ראיין יגאל דוניץ, וכן דבריה ב-6 בספטמבר 1946 בוועידת מפא"י.
- 95 ראה מ' אביזוהר, תכנית המדינה אצל בן-גוריון בשלב הציונות הלוחמת, בקובץ הנזכר לעיל, בהערה 93, עמ' 104-108.
- 96 ראה מ' אביזוהר, הציונות הלוחמת, קריית שדה בוקר 1985, עמ' 41-48.
- 97 במועצת מפא"י, 16 באפריל 1939, ובמרכז מפא"י ב-7 ביולי 1939.
- 98 במועצת מפא"י, 14 ו-16 באפריל 1939.
- 99 במועצת האיחוד העולמי פועלי-ציון-צ"ס-התאחדות בעינות בדצמבר 1940, ובמרכז מפא"י 9 בינואר 1941. דבריו בפורום הראשון נערכו עלידו תחת הכותרת "מה בפינו ליום מחר", והאחרים - "מה לפנינו", כתבים, ה', תל אביב, עמ' 11-26.
- 100 במאמר שפרסם במאסף בכיר, תל אביב 1941, תחת הכותרת "מה לפנינו", כתבים, ה', עמ' 25.
- 101 במרכז מפא"י, 12 בספטמבר 1939.
- 102 המצע אושר במועצת מפא"י, ב-17-18 בנובמבר 1941.
- 103 דברים אלה שמעתי מפי שרתוק באחד הוויכוחים המפלגתיים על תכנית בילטמור. התאריך אינו רשום אצלי.
- 104 מועצת ההסתדרות נ"א, 21-24 במרס, 3-7 באפריל 1944, תל אביב 1944, עמ' 234-235.
- 105 שם, עמ' 238-239.
- 106 יעקב חזן, שם, עמ' 234.
- 107 שם.
- 108 שם, עמ' 239.
- 109 שם, עמ' 235-236.
- 110 שם, עמ' 239.
- 111 שם, עמ' 238.
- 112 שם, עמ' 236.
- 113 יומן בן-גוריון, 19 בדצמבר 1941.
- 114 במכתב לחיים וויצמן ב-30 ביוני 1932. ח' ארלוזורוב, יומן ירושלים, תל אביב 1949, עמ' 341. במכתב קודם שנכתב 20 יום לפני כן הדגיש, כי אף שאינו רואה "לפי שעה, כל דרך אחרת [מאשר שיתוף פעולה עם ממשלת המנדט, כדי להמשיך ולהתקדם באופן הדרגתי...] אמנם אין דרך זו אלא אמצעי פליאטיבי. דרך זו לא תביא לנו, לדעתך, את הפתרון המדיני לבעייתנו." שם, עמ' 328.
- 115 ראה דיון על כך במאמרי "תכנית המדינה אצל בן-גוריון בשלב הציונות הלוחמת", בתוך: מ' אביזוהר ו' פרידמן (עורכים), עיונים בתוכניות החלוקה 1937-1941, קריית שדה בוקר 1984, עמ' 119-121.

- 116 לא איתרתי אפילו תעודה אחת המבטירה מתי, היכן ובאיזו מסגרת הוחלט על המינוי. התקופה שבין סוף יוני עד ה-29 בדצמבר היא היחידה שלא נרשמו בה פרוטוקולים של ישיבות חברי ההנהלה בירושלים, שכן בהיעדרם של בן-גוריון, שרתוק, סגה ודב יוסף לשום פגישה שם לא יכולה היתה להיות אז סמכות של הנהלה.
- 117 במועצת מפא"י, 1 בדצמבר 1945.
- 118 גולדה מאיר, חיי, תל אביב 1975, עמ' 139.
- 119 ראה לעיל, הערה 106.
- 120 שם, 4 בפברואר 1946.
- 121 ראה לעיל, הערה 106.
- 122 שם.
- 123 נאום בפרלמנט הבריטי, 13 בנובמבר 1945.
- 124 במרכז מפא"י, 14 בנובמבר 1945.
- 125 שם.
- 126 מ' אביזוהר, "חילוף משמרות", מבוא, בתוך: ד' בן-גוריון זכרונות (מן העזבוני), לקראת קץ המנדט, תל אביב וקרית שדה בוקר 1992, עמ' 106-107, 117-119; אילן, ע' ברייניה, איצות-הברית ושאלת ארץ ישראל, ירושלים תשל"ט, עמ' 234-238;
- Z. Ganin, *Truman, American Jewry and Israel*, New York 1970, pp. 83ff.
- 127 בוועדה המדינית של מפא"י, 20 במאי 1946.
- 128 תרגום עברי מלא של העדות מצוי אצל ע' קרליבך (עורך), ועדת החקירה האנגלו-אמריקנית לענייני ארץ ישראל, ב', תל אביב תש"ו, עמ' 473-485. תאור עדותה הכולל מובאות ארוכות למדי מדבריה מצוי אצל מ' מדוני, היהודיה הנאה, תל אביב 1990, עמ' 113-115.
- 129 ראה דבריה בישיבה ב' של ועידת מפא"י, ב"ב בספטמבר 1946.
- 130 ראה מ' אביזוהר, "חילוף משמרות" (לעיל, הערה 115), עמ' 68, הערה 3. גולדה גדרשה לפרשה בדבריה במועצת מפא"י ב-16 באוקטובר: "והנה 'זכינו' לכך שדווקא ממשלת פועלים יצאה לחפש [קווילינגים] בתוך העם היהודי. ואשרינו - היפשה ולא מצאה."
- 131 ראה, למשל, התכתבותה עם בן-גוריון בדבר שינויים בהרכב ועדת ה"א", כאשר גולדה שואלת ובן-גוריון פוסק. ד' בן-גוריון, זכרונות (מן העזבוני), לקראת קץ המנדט, תל אביב 1993, עמ' 208-210.
- 132 ב"ב באוגוסט 1946. הפרוטוקולים מצויים באצ"מ ובארכיון בן-גוריון. תרגום עברי בהשמטות ובלוויית קטעי קישור והערות שוליים ראה בספר הנזכר בהערה 128 לעיל, פרק ב'.
- 133 ראה דבריה בכנס הנהלת הסוכנות בפריס, שם.
- 134 הבחירות לוועידה התנהלו בסימן חילוקי הדעות בשאלת המאבק - זהו זיכרון אישי שלי לפיו חברי המפלגה הצביעו בעד המועמדים לפי עמדתם בעד או נגד קו המאבק. גולדה נשאה את הרצאת הפתיחה ב-5 בספטמבר והיא גם נעלה את הוועידה למחרת.
- 135 גולדה מאירסון לבן-גוריון, 9 בספטמבר 1946, אב"ג, התכתבות.
- 136 בישיבה השנייה של הוועידה השישית של מפא"י, 6 בספטמבר 1946.

מעסקנות פועלים למנהיגות לאומית

- 137 ראה לעיל, הערה 122, עמ' 2, הערה 2.
- 138 ראה "חילוף משמרות", מבוא עמ' 2-6. דוגמה מאלפת למגמת הצבא הן התנהויות ששיגר ראש המטה הכללי הקיסרי, פילדמרשל מונטגומרי ב-27 ביוני 1946 עם התמנונות לתפקיד זה, למפקד הכוחות הבריטיים במזרח התיכון, PRO, WO 216/194.
- 139 בדבריה בישיבה השנייה של הוועידה השישית, 6 בספטמבר 1945.
- 140 בישיבת ההנהלה החדשה הראשונה של הסוכנות בבול, ב-29 בדצמבר 1946, הציע מ' שרתוק כי "גברת מאירסון תהיה מנהלת המחלקה המדינית בירוש" לים". הצעתו התקבלה.
- 141 כמו הערה 139.
- 142 בשל סכך חילוקי הדעות לא הספיק הקונגרס לבחור הנהלה. הוועד הפועל הציוני שהתכנס בבול אחרי נעילת הקונגרס, בחר ב-28 בדצמבר 1946 את ההנהלה, שכללה את גולדה.
- 143 בישיבת הוועדה הפוליטית של מפא"י, 27 במרס 1944.
- 144 שם, שם.
- 145 י' שביט, ענתה הציג - הפזון, ת"א, הדר, 1976.
- 146 במקורות רבים שוררת איבהירות ביחס לעיתויה של ההוראה. ואין בידינו תעודה מתוארכת עליה, אבל מצירוף העדויות עולה כי ההוראה ניתנה לפני פיצוץ מלון המלך דוד. גולדה מאיר, חיי, עמ' 145; ד' בן-גוריון, זכרונות (מן העיבור), לקראת קץ המנדט, עמ' 8-9; י' סלוצקי, ספר תולדות ההצנחה, תל אביב, עם עובד, תשל"ב, כרך ג', חלק 2, עמ' 897 [להלן: פת"ח].
- 147 המבוכה נבעה מהיחס הדו-ערכי לפיצוץ המלון, שנועד להיות משולב במבצע מקיף יותר של תנועת המרי. תכנית הפיצוץ אושרה עקרונית, על-ידי ראש המשטרה ומ"מ הרמטכ"ל, אם כי קדמו לכך חילוקי דעות וחסרו סידורים חד-משמעיים בקשר לאמצעים שנועדו למנוע קורבנות אדם. מסתבר גם שאחרי הוראות וייצמן על הפוגה מפקדת ה"הגנה" לא הודיעה על ביטול הסכמתה, אלא ביקשה להשעות את הפיגוע עד לאישור הסופי. פת"ח, כרך ג', חלק 2, עמ' 898-900; ד' ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, תל אביב, מוסד קלוזר 1975, כרך ד', עמ' 281-288; מ' בגין, המריד, אחיאסף, ת"א, תשל"ד, עמ' 295-316.
- 148 ראה בין השאר PRO, CO 733814/41; FO 371/52560, 52561